

gering in aantal om regelmatig na te gaan wat in al die honderden *desa*'s gebeurde die onder elk hunner ressorteerden; zij waren bovendien in de eerste plaats afhankelijk van wat hun door de inheemse gezagdragers werd gerapporteerd; zij zijn, vrezen wij, door die gezagdragers vaak bedrogen. Ook hadden die gezagdragers voldoende mogelijkheden om herendienstplichtigen die zich bij het Binnenlands Bestuur wilden gaan beklagen, daarvan te weerhouden. Er heeft zich, algemeen gesproken, tussen de inheemse gezagdragers en de eenvoudige dorpingen heel veel afgespeeld waar het gouvernement geen weet van had.

De ordonnanties van 1867, 1874, 1882 en 1912 bleken ineffectief te zijn. Het kwam in 1919 tot een nieuwe regeling: alle herendiensten op Java en Madoera werden opnieuw afgeschaft (en vervangen door een hoofdgeld), met uitzondering evenwel van de *desa*-diensten en de persoonlijke diensten aan alle inheemse gezagdragers, de *pantjen*-diensten. Die gehandhaafde diensten¹ konden een zware belasting blijven vormen. J. W. Meyer Ranneft, een van de adjunct-inspecteurs van het toenmalige departement van Agrarische Zaken en Verplichte Diensten, ging nog in datzelfde jaar 1919 op Oost-Java op onderzoek uit; hij rapporteerde over een van de bestuursafdelingen:

'Van oudsher zijn in deze streken de *desa*-diensten zeer zwaar . . . De zeer zware *pantjen*-diensten worden hier niet in afzonderlijke dagdiensten gepresteerd, doch daarvoor komt men enige dagen achtereen uit. Gedurende die dagen verkeert de dienstplichtige feitelijk in een toestand van 'tijdelijke slavernij', daar hij soms gedurende twee etmalen achtereen moet doorwerken.'

In deze afdeling konden (dat was ook elders mogelijk) *desa*-diensten afgekocht worden; die diensten rustten er op alle landbezitters en dezen konden desgewenst een dorpsbewoner vragen de diensten een jaar lang over te nemen — tegen betaling. 'Een bedrag van f 12 tot f 15 schijnt normaal te zijn', noteerde Meyer Ranneft.² Tot betaling van zulk een bedrag was slechts een deel van de landbouwers in staat.

In de Buitengewesten was het uitoefenen van effectieve controle nog moeilijker dan op Java. Bovendien had het gouvernement in het grootste deel van die Buitengewesten het recht gehandhaafd om herendiensten te laten verrichten. Dienstplichtigen konden er voor een periode van maxi-

¹ Het gouvernement heeft ze met ingang van 1 februari '38 beperkt tot de persoonlijke diensten aan de *desa*-hoofden en de andere *desa*-functionarissen. ² 'Verslag van een dienstreis naar de afdeling Modjokerto' (april 1919) in (*Republik Indonesia, Arsip Nasional*) J. W. Meyer Ranneft: *Dessa-rapporten* (1974), p. 13, 16.